

predstavljen je u new ageu kao učitelj, za razliku od kršćanskog poimanja Spasitelja svijeta. Dok se u kršćanstvu govori o Duhu Svetomu kao jednoj od osoba trojedinog Boga, new age gotovo i ne poznaje pojam Duha.

Jambrek posebno ukazuje i na različito poimanje čovjeka. Dok kršćanstvo ukazuje na to da je čovjek Božje stvorenje, u new ageu smatraju da je čovjek samo dio svega što postoji. Sličnu suprotnost navodi i u pogledu grijeha i spasenja – u kršćanstvu je naglasak na spasenje, dok je u new ageu u prvom planu samoostvarenje.

Autor posebno navodi i različito poimanje postojanja anđela. U kršćanstvu su oni Božja stvorenja, a u new ageu predstavljaju pojmove okultnih aktivnosti. Što se tiče Sotone i zlih duhova, autor predočuje niz argumenata koji potvrđuju njihovo postojanje, kao i različita tumačenja drugog Kristova dolaska. Problem je u tome što pripadnici new agea očekuju neosobnog krista – s malim “k” – dok kršćani vjeruju da će Kristov dolazak predstavljati sveopće iskustvo u kojem će “svako oko” posvjedočiti o tom dolasku.

Veliku vrijednost ovoj knjizi daje četvrti dio u kojem autor ne namjerava ostati

na teoretskoj razini, već se izdiže na praktičnu. U tom poglavlju, “Kršćanstvo kao živi odnos s Bogom”, Jambrek predstavlja svjedočanstva osoba koje su, svaka na svoj način, bile uključene u pokret ili su imale neki kontakt s new ageom. Čitajući njihova iskustva moguće je vidjeti gdje se nalazi izlaz iz iskustava tog pokreta, ali i kakav život nastaviti živjeti. Važno je uočiti da se ta iskustva ne odnose samo na osobe koje žive “tamo negdje”, već se mnoge stvari događaju i u “vlastitom dvorištu”. Autor želi isprovocirati reakciju kod kršćana i njihovog duhovnog stanja jer činjenica je da new age ne predstavlja religiju u nastajanju, već simptom svjetonazorske krize i pogodno tlo za cvjetanje spiritualnog sinkretizma svake vrste.

Kao što Jambrek ukazuje, new age polako pušta korijene u općoj duhovnoj krizi koja zahvaća Zapad već stoljećima. Sud koji je poljski filozof Leszek Kolakowski dao o marksizmu – da je riječ o samoobožavanju čovjeka – vrijedi i za new age; hoće li završiti kao svi kolektivni i individualni pokušaji samoobožavanja, kao komična strana ljudske muke, ostaje na prosudbi čitateljima. Jambrek samo nudi ključ za otvaranje vrata.

Robert Bogešić

Dragan VELEŠANOV

Protestantizam u Makedoniji 1868.-1922.

Bogoslovni institut, Zagreb, 2007, 158 stranica

Ove se godine na hrvatskom knjižnom tržištu pojavila tematikom pomalo neobična knjiga - *Protestantizam u Makedoniji 1868.-1922.* Ponajprije neobična zato što se hrvat-

ski čitatelj (najšire uzevši) rijetko susreće s knjigom koja obrađuje bilo kakvu tematiku vezanu uz Makedoniju, dragu i prijateljsku zemlju s kojom smo donedavno bili i u

istoj državi i s kojom gajimo dobre odnose na različitim razinama, ali se jednostavno nije nametnula kao popularna referentna točka u hrvatskom društvu. Drugi je razlog taj što će sintagma "protestantizam u Makedoniji" najvećoj većini hrvatskog čitateljstva zasigurno zvučati strano jer se u misaonom konceptu hrvatskog čovjeka kao religijski identitet Makedonca nužno (i isključivo) pretpostavlja pravoslavlje, tako da (mu) je svako povezivanje Makedonije ili Makedonaca s protestantizmom strano i (gotovo) nezamislivo. Treći je razlog vremensko razdoblje koje se u knjizi prvenstveno obrađuje – kraj devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća – razdoblje koje je suvremenom čovjeku, naviklom na brze promjene unutar već samo jedne godine, suviše daleko i često nezanimljivo. Ipak, postojao je interes da se ova knjiga napiše i objavi na hrvatskom jeziku, o čemu će više riječi biti nešto kasnije.

Autor knjige je mladi (rođen 1979) makedonski evanđeoski teolog i pastoralni djelatnik koji je teološku pismenost stekao studirajući na Evanđeoskom teološkom fakultetu u Osijeku, gdje je diplomirao 2002. Po diplomiranju ostao je u Hrvatskoj (nije se vratio u rodnu Makedoniju u kojoj je živio sve do završetka srednje škole) i otada pastoralno djeluje najprije u Vukovaru (od 2002. do 2003.), a potom u Slatini i Virovitici (od 2003. do danas).

Kao što se može vidjeti iz autorova *Predgovora*, knjiga je nastala u tri navrata na tri različita mjesta. Svojevrsna osnova knjige nastala je tijekom autorova pisanja diplomskog rada na spomenutom teološkom fakultetu, pod vodstvom uvaženog i prerano preminulog crkvenog povjesničara prof. dr. Mihaela Kuzmiča. Važnu nadogradnju prvotne osnove autor je napisao tijekom kratkog studijskog istraživačkog boravka (odmah po diplomiranju)

na Wheaton Bible Collegeu u SAD-u, pod vodstvom mentora prof. dr. Grega Bealea i prof. dr. Waltera A. Ellwella. Konačni oblik knjiga je dobila tijekom autorove pastoralne službe u Slatini.

Knjiga je napisana u obliku popularno-znanstvenog djela, a stilom i jednostavnošću čini štivo dostupno najširem čitateljstvu, istodobno zainteresiranima pružajući dodatne bibliografske podatke o izvorima navedenih informacija, u podnožnim napomenama. Važno je istaći da je bogato ilustrirana mnoštvom (crno-bijelih) fotografija, a praćenje pisanog sadržaja olakšavaju i tablice s podacima te zemljopisne karte.

Knjiga se sastoji od šest glavnih dijelova. U prvom dijelu, naslovljenom *Tko su Makedonci?*, autor na desetak stranica objašnjava porijeklo naziva makedonske zemlje i naroda, ukazujući na antičke korijene i jedinstven identitet makedonskog naroda s jezikom, kulturom i svim drugim posebnostima koje jedan narod čine samosvojnim. Polazi tako od kralja Perdika iz 7. st. prije Krista, koji je osnovao antičku Makedoniju, i zaustavlja prikaz otprilike na 7. st. poslije Krista, kada se, uslijed velike seobe Slavena, dogodilo vrlo značajno miješanje antičkih Makedonaca (koji su već bili izmješani sa Grcima u prethodnim razdobljima) s novopridošlim Slavenima.

U drugom dijelu knjige, naslovljenom *Religijska slika Makedonije prije Otomanskog kraljevstva*, autor na nekoliko stranica sažeto prikazuje razvoj kršćanstva u Makedoniji od samih početaka kršćanstva pa do turskog osvajanja tog prostora. Kao vrhunac makedonskog predotomanskog razdoblja, Velešanov ističe djelovanje dvojice solunske braće, Ćirila i Metoda, u 9. st. – oni su utemeljili slavensku pismenost na širem području Balkana, nakon čega se u makedonskom gradu Ohridu osniva sveučilište,

pri kojemu su se osobito istakli učenici Ćirila i Metoda: Kliment Ohridski, Naum Ohridski i Konstantin Bregalnički.

U trećem dijelu knjige, naslovljenom *Makedonija u vrijeme Otomanskog kraljevstva, XV.-XX. stoljeće*, autor najprije na desetak stranica prikazuje povijest Makedonije navedenog razdoblja u općenitom smislu, a zatim na nekoliko stranica prikazuje povijest i stanje Pravoslavne crkve u Makedoniji tog razdoblja. Opisuje kako je krajem 14. st. ta zemlja, kao i sve druge zemlje na Balkanu, doživjela jednu od najvećih katastrofa u svojoj povijesti – pad pod Turke, pod čijom je okupacijom ostala pet stoljeća – od 15. do 20. Makedonski narod, koji je za to vrijeme bio mnogostruko potlačen i izrabljiv, u 19. st. počinje jačati nacionalnu svijest i krajem tog stoljeća, a osobito početkom 20, organizira se u revolucionarne organizacije radi podizanja općeg ustanka u Makedoniji i oslobođenja od Turaka. Tako je 1903. godine organiziran veliki (*Ilindenski*) ustanak koji su vojno daleko nadmoćniji Turci ugušili u krvi. Što se tiče Pravoslavne crkve tog razdoblja u Makedoniji, ona je (institucionalno) uživala relativan mir jer se turska vlast nije miješala u kršćanski vjerski život. Ipak, to makedonskom narodu nije pružalo utjehu, jer je ta crkva, pod utjecajem moćnih makedonskih susjeda, bila podijeljena zapravo na tri crkve: grčku, bugarsku i srpsku. Budući da je kler svake od navedenih crkava držao bogoslužje i propovijedao na svom jeziku, narod je bivao sve pasivniji i propadao sve više duhovno, ali i intelektualno jer su škole najčešće bile pridružene crkvama.

U četvrtom dijelu knjige, naslovljenom *Počeci protestantskog misijskog rada u Makedoniji*, autor na tridesetak stranica predstavlja pojavu i razvoj protestantizma, odnosno protestantskih misija u 19. st. na makedonskom području (koje je tada još

bilo pod turskom okupacijom), te misijsko djelovanje očitovano u otvaranju škola, radu među (ponajprije političkim) zatvorenicima i u različitim humanitarnim aktivnostima. Budući da je Otomansko Carstvo u 19. st. postalo sve otvorenije za raznovrsnu suradnju s drugim državama, uspostavilo je, između ostalog, diplomatske odnose sa SAD-om, što je omogućilo američkim protestantskim misionarima da slobodno započnu svoj misijski rad na području Carstva, pa tako i u Makedoniji. Iako je prvotni cilj američkih misionara bio evangelizirati muslimane, brzo su se preorijentali na rad s "nominalnim" kršćanima koje su ondje zatekli jer su vidjeli da ondje uglavnom "prave spoznaje Boga nije bilo" (53).

U petom dijelu knjige, naslovljenom *Kronološki redoslijed početaka protestantskih (kongregacionalnih) crkava u Makedoniji*, autor na pedesetak stranica predočava početke protestantskih (kongregacionalnih) crkava, navodeći najosnovnije podatke do kojih je uspio doći i prilaže (crno-bijele) fotografije današnjih crkvenih zgrada (u mjestima o kojima je riječ) i sadržaja koji čitatelju mogu približiti grafički iznesenoj u tekstu. Velešanov tako navodi 15 gradova i sela u kojima su u razdoblju 1868-1899. osnovane protestantske crkve u Makedoniji.

U šestom (i posljednjem) dijelu knjige, naslovljenom *Podjela Makedonije 1913. godine*, autor na desetak stranica prikazuje kako je (okupacijska) podjela Makedonije između Bugarske, Srbije i Grčke 1913. godine utjecala na to da se u nekim dijelovima Makedonije zabrani rad kongregacionalnih misija. One su onda neke svoje crkvene zajednice zajedno s pripadajućim nekretninama prepuštale drugim protestantskim zajednicama kojima je rad na određenim područjima bio dopušten.

Smatram da je autor u svom prikazivanju povijesnog konteksta naslovom naznačene teme kojiput otišao ipak preširoko. Naime, iako je samo po sebi zanimljivo saznati neke činjenice (i pretpostavke) o porijeklu i razvoju nekog naroda (osobito ako se radi o nama gotovo susjednom narodu, kao što je makedonski), čitatelj sigurno neće očekivati susret s tolikom količinom informacija općepovijesnog i geopolitičkog karaktera kada posegne za knjigom čiji naslov najavljuje predstavljanje (povijesti) protestantizma u Makedoniji s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Ovdje je svakako potrebno razumjeti breme domoljubne težnje makedonskog autora da (osobito nemakedonskom) čitateljstvu predoči jedinstvenost i vrijednost makedonskog naroda kroz njegovu tisućljetnu borbu za očuvanje vlastitog identiteta. Ono što donekle može opravdati uvrštavanje širokog općepovijesnog uvoda s prikazom borbe makedonskog naroda za očuvanje vlastitog identiteta jest činjenica da je upravo djelovanje protestantskih misionara (najprije američkih, a onda sve više i domaćih) značajno pridonijelo očuvanju (i unapređenju) tog identiteta, ponajprije osnivanjem škola.

Što se tiče aktualnosti teme, smatram da je hrvatski izdavač napravio puni pogodak objavljujući ovu knjigu na hrvatskom jeziku/tržištu jer hrvatska (ponajprije intelektualna, a onda i najšira) javnost treba uvijek iznova biti upoznavana i podsjećana (pa i na tuđim primjerima) da protestantizam nije "neko strano tijelo ili mračna sila koja se 'jučer' pojavila negdje na Zapadu i sad nas želi otrgnuti od našeg identiteta i na neki način otuđiti", nego, baš naprotiv, da je upravo protestantizam bio jedan od važnih čimbenika u očuvanju i razvoju identiteta mnogih naroda (pa i hrvatskoga) kroz dugi niz godina, nerijetko i stoljećâ.

Tematski je knjiga zanimljiva ponaj-

prije stoga što većini hrvatskih čitatelja ne bi palo na pamet da je protestantizam postojao u Makedoniji već u 19. stoljeću, a još manje da je toliko značajno doprinio očuvanju i razvoju identiteta makedonskog naroda. Kao osobitu zanimljivost knjige istakao bih da je iz njezinog sadržaja razvidno da je (u svijesti hrvatskih čitatelja "duboko pravoslavni") makedonski narod kroz nekoliko svojih posljednjih stoljećâ (osobito razdoblja pod Turcima od 15. do 20. st) svoj nacionalni identitet sačuvala često unatoč tuđinskim interesima (nažalost) instrumentaliziranoj Pravoslavnoj crkvi, a (od kraja 19. stoljeća) velikim dijelom zahvaljujući upravo ("stranim") protestantskim misijama. Protestantski misionari ponajprije su se nepristrano zalagali za svekoliko dobro i razvoj makedonskog naroda, a tek između ostaloga su nenametljivo naviještali Radosnu vijest.

Što se tiče metode, unatoč korištenju dvadesetak primarnih izvora, knjiga je prije svega obrađena kompilacija (do sada na hrvatskom neobjavljenih, a u Makedoniji manje-više objavljenih) sekundarnih izvora i materijala. Autor je pošteno dokumentirao svoje izvore, ali bi bilo još bolje da je pri navođenju nekih sekundarnih izvora navodio (ako je poznato) i primarne izvore iz kojih njemu referentni sekundarni izvori crpe građu. To bi uvelike olakšalo posao kasnijim istraživačima, a zainteresiranijim čitateljima bi pružilo još vjerodostojnije štivo.

S obzirom na kompoziciju, uz ranije naveden prigovor o preširokom i predetaljnom općepovijesnom uvodnom dijelu, može se reći da knjiga ima u načelu uravnoteženu, prema zahtjevima temâ i podtemâ prilagođenu kompoziciju. Mjestimične neuravnoteženosti, osobito u petom dijelu knjige (u kojemu se obrađuju počeci pojedinih protestantskih crkava) gdje su

neke crkve detaljnije obrađene (na nekoliko stranica) dok se neke druge gotovo samo spominju na površini manjoj od jedne stranice, očito su uzrokovane nedostatkom izvora.

Ozbiljan prigovor upućujem lektoru/korektoru koji je previdio mnoštvo pravopisnih i gramatičkih grešaka. Jezično osvještenijem i osjetljivijem čitatelju one bi počesto mogle prouzročiti frustracije.

Mora se priznati da je autor ostao do sljedan sebi i u knjizi ostvario *Predgovorom* najavljene i naznačene ciljeve. Protestantske kongregacionalne misionare argumentirano je prikazao kao zaslužne nastavljače ćirilo-metodskog vjerskog i intelektualnog prosvjetljivanja makedonskog naroda krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a svoj prikaz obogatio je mnoštvom starih i suvremenih fotografija (što pohvaljujem kao

osobitu vrijednost knjige). Iako se možda mogao steći dojam da je moj sud o knjizi uglavnom negativan, ovdje izričito naglašavam da mi se knjiga sviđa i da se slažem s urednikom knjige, dr. Stankom Jambrekom, u prosudbi (napisanoj na unutrašnjoj strani koricâ knjige) da knjiga predstavlja "vrijedan doprinos poznavanju nedovoljno obrađene povijesti protestantskog djelovanja u Makedoniji potkraj devetnaestog i početkom dvadestog stoljeća". Dakle, iako se uvijek može bolje (o čemu svjedoče neke moje negativne kritike), knjiga uistinu predstavlja vrijedan i na hrvatskom jeziku jedinstven doprinos poznavanju spomenute tematike te je kao izvrsnu polazišnu točku od srca preporučujem zainteresiranim čitateljima. Autoru, kojemu je knjiga prvijenac, čestitam na urađenome i želim svaki uspjeh u budućem radu!

Tomislav Vidaković